

ПАДЕЖНИ ОСТАТЪЦИ ПРИ БЪЛГАРСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Немания Йованович
Белградски университет

Резюме. В настоящата статия се прави анализ на падежните остатъци при българските фразеологизми. Като източник е използван *Нов фразеологичен речник на българския език* (1993) на Кети Анкова-Ничева. Там, където е възможно, е направена съпоставка с фразеологизми на руски, сръбски, старобългарски и църковнославянски език, извадени от фразеологични речници на съответните езици. Разгледан е произходът на някои падежни форми. Използвани са методите на дефиниционния, компонентния и сравнителния анализ със славянски синтетични езици. Анализът на материала показва, че под влиянието на църковнославянския език, повечето фразеологизми, запазили падежни форми, се отнасят към сферата на религията.

Ключови думи: фразеология; падежи; падежни остатъци; български език; руски език; сръбски език; старобългарски език; църковнославянски език

1. Въведение

Българският език е част от славянското езиково семейство, по-точно от южнославянския му клон. Същевременно той е част от балканския езиков съюз. Славянският произход и балканският аналитизъм заедно правят българския език изключително интересен за изследване. Е. В. Чешко обяснява, че „преходът от синтетизъм към аналитизъм, довел до коренни промени в граматичната структура на българския език, е определил самотния характер на този език“ (Cheshko 1980, 7). Една от характеристиките на аналитичните езици е изчезването на падежните форми, осъществило се до края на среднобългарския период от развитието на българския език (Haralampiev 2001, 45). Склонението на съществителните и прилагателните имена в книжовния български език изчезва напълно (освен формите на звателния падеж при съществителните собствени имена, докато при местоименията падежните окончания се редуцират до дателни и винителни форми (Nitsolova 2008, 29). При това обаче отделни падежни остатъци се запазват и в редица фразеологизми.

Причината за запазването на падежните форми във фразеологизмите може би се крие в самата дефиниция на фразеологизъм: „устойчиво словосъчета-

ние, образувано от две или повече думи, цялостно по значение и устойчиво по състав и структура“ (Boyadzhiev et al. 1999, 208).

2. Теоретичен преглед

Фразеологията заема все по-важно място в съвременното българско езикознание. Редица автори изследват българската фразеологична система в различни аспекти. Само през последните 20 години са публикувани немалък брой монографии и статии, изследващи българските фразеологични единици. Фразеологията се разглежда през призмата на лингвокултурологията (Vitanova 2012), библистиката (Vatov 2002), практиката на преподаване на български език като чужд (Hadzhieva & Manova 2018), появата на нови фразеологизми (Georgieva 2019) и др. Направени са и редица съпоставки на български фразеологизми с фразеологизми от други славянски езици според тяхното и широкото разбиране на понятието *фразеологизъм*: полски (Blagoeva, Jaskot, Sosnowski 2019; Bonova 2009), полски и руски (Kolpakova 2020), руски (Georgieva 2019; Dimitrova 2016; Shulezhkova 2019; Stoyanova 2017a, 2017b, 2017v, 2018a, 2018b, 2019; Tencheva 2017), руски, словашки и чешки (Kotova 2019), руски и сръбски (Nedkova 2011), словашки (Konstantinova 2011), сръбски (Nedkova 2002, 2011), чешки (Kuzmova 2011).

Въпреки че през последните години редица българисти проучват българската фразеология, в техните трудове не се разглеждат специално падежните остатъци при българските фразеологизми, което прави тази тема изключително актуална.

3. Източници на материал

Основният източник, от който са ексцерпирани фразеологизмите с падежни остатъци, е *Нов фразеологичен речник на българския език* (Ankova-Nicheva 1993), базиращ се върху двутомния *Фразеологичен речник на българския език* (Nicheva, Spasova-Mihaylova & Cholakova 1974, 1975). При съпоставката със сръбския език са използвани *Фразеолошки речник српског језика* (Otashevic 2011), както и статията *Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу* (Pejanovic 2012). При сравнение с руския език са използвани: *Фразеологический словарь современного русского языка* (Larionova 2014) и *Сербохорватско-русский фразеологический словарь* (Trofimkina 2005). Що се отнася до старобългарския¹⁾ и църковнославянския език, използвани са следните речници (съответно): *Старобългарски речник, т. 1 и т. 2* (Ivanova-Mircheva, D. et al. 1999, 2000), *Фразеологический словарь старославянского языка* (Shulezhkova et al. 2011), *Словарь старославянского языка в 4-х томах, т. 1* (Gaupova et al. 2006), както и *Полный церковно-славянский словарь* (D'yachenko 1899).

4. Падежни остатъци в българската фразеологична система

Фразеологизмите от нашия материал са групирани според падежа, който се среща в компонент от техния състав. От около 9000 фразеологизма и фразеологични единици нашите критерии изпълняват 27 фразеологични единици. В редица случаи се посочват аналозите на фразеологизмите в руски, сръбски, старобългарски и църковнославянски език. Падежни остатъци в един аналитичен език биха могли в голяма степен да заинтересуват студенти, които са носители на синтетични славянски езици, да изследват по-подробно историческата и съвременната граматика на българския език. Както в настоящата статия се разглеждат остатъци от синтетизъм във фразеологията на аналитичен език, също така би било интересно да се проследи дали може би във фразеологията на някой от съседните на българския синтетичен език има аналитични конструкции и в каква степен са застъпени. В настоящото изследване не се разглеждат фразеологизми, съдържащи стандартизирани падежни форми на личните местоимения, звателни форми, а така също и фразеологизми, чиито значения не са посочени.

4.1. Остатъци от родителен падеж

В тази част представяме фразеологизмите, в чийто състав се наблюдават компоненти с форма за родителен падеж.

Например във фразеологичната единица *во веки веков* ‘завинаги, за вечни времена’, която води началото си от *Библията* (Ankova-Nicheva 1993, 283) се съдържа компонентът *веков*, което представлява форма за родителен падеж множествено число на съществителното име *век*. Фразеологичната единица в църковнославянския език е *во вѣки вѣковѣ* (D'yachenko 1899, p. 114), докато в старобългарския тя е *въ вѣкѣ вѣка*²⁾ (Shulezhkova et al. 2011, p. 97). В сръбския език откриваме тази фразеологична единица в две малко променени форми, но пак в родителен падеж: *на (за) све веке <векова>* (Otashevic 2011, p. 97) и *за век и века* (Otashevic 2011, 97).

Другата фразеологичната единица, в която се среща компонент, съдържащ падежно окончание на родителен падеж, е *<ще бия> до медна Бога* ‘безмилостно, жестоко и продължително (ще бия)’ (Ankova-Nicheva 1993, 72). В нея се срещат прилагателното *меден* и съществителното *Бог* в родителен падеж единствено число. В този случай компонентите без съмнение са в родителен падеж, тъй като предлогът *до* в старобългарския и в новобългарския период от развитието на българския език се използва само с този падеж (Mirchev 2000, 121). В сръбския език се среща фразеологичната единица *дозлабога* (Rejanovic 2012, 692), в която също се наблюдава прилагателно име в родителен падеж, изменящо се по склонението на прилагателните имена от проста, т.е. неопределена форма³⁾.

Следващият фразеологизъм, в който се открива падежен остатък на родителен падеж, е *тако ми Бога* ‘при уверяване, че това, което се говори, е

истина, е вярно' (Ankova-Nicheva 1993, 250). В сръбския език съществува аналог на този фразеологизъм (Pejanovic 2012, 695), чийто компонентен състав е представен с наречието *тако*, кратка дателна форма на личното местоимение *аз* и съществителното *Бог* в родителен падеж (срв. сръб.: *тако ми бога*).

Родителен падеж, но в нетипична форма, откриваме и във фразеологизма *три дена преди врагу роден* (Ankova-Nicheva 1993, 256) 'много хитър (хитра)'. В този случай думата *враг* е в родителен падеж, използващ се с предлога *преди*, чиято старобългарска форма е *прѣжде*. К. Мирчев подчертава, че предлогът *прѣжде* „се свързва с родителен падеж“ (Mirchev 2000, 128). Използваната тук форма за родителен падеж е нетипична, тъй като окончанието -у е характерно само за старобългарските ѝ-основи на съществителните имена от мъжки род, докато съществителното *врагъ* в старобългарския език е от ъ-основа. При това обаче, в старобългарския език се наблюдава тенденция, при която някои основи получават падежни окончания от други основи. Родителното окончание на ъ-основите от време на време е било заменяно с родителното окончание на ѝ-основите (Mirchev 2000, 55, Nikolic 1981, 117). В тази логика, формата *врагу* според нас би могла да се смята за остатък от влиянието, което ъ-основите и ѝ-основите са си оказвали взаимно.

Следващият фразеологизъм, в който се открива дума с падежен остатък за родителен падеж, е и *у них ножо, у них хлебо* 'употребява се, за да се подчертае, че някое лице (лица) има пълна, абсолютна власт над работата и препитанието, живота на останалите' (Ankova-Nicheva 1993, 261). В случая откриваме пълна форма за родителен падеж множествено число на анафоричното местоимение за трето лице. Основната форма на местоимението в родителен падеж множествено число е *ихъ*, но когато се намира след предлог, получава *н-* в началото (Nikolic 1981, 146). К. Мирчев подчертава, че предлогът *оу* се употребява „само с родителен падеж“ (Mirchev 2000, 124).

4.2. Остатъци от дателен падеж

В българските фразеологизми се запазват и остатъци на дателен падеж.

Компонент с остатък на дателен падеж се наблюдава във фразеологизма *едному (на едного) майка, другиму (на другиго) мащеха*, който се използва 'за пристрастен човек, институция и под., който (която) облагодетелства едни и се отнася зле с други' (Ankova-Nicheva 1993, 79). Дателните форми откриваме в компонентите *едному* и *другиму*, които произхождат от старобългарските дателни форми *ѣдиномоу*, т.е. *ѣдьномоу* (Nikolic 1981, 165; Ivanova-Mircheva et al. 1999, 434) и *дрюгомоу* (Hauptova et al. 2002, 518; Ivanova-Mircheva et al. 1999, 434). Подобни форми се откриват и в руския и сръбския еквивалент: срв. рус.: *одному мать, а другому мачеха*⁴⁾ и сръб.: *једном(е) мајка, а другом(е) маћеха*⁴⁾.

Окончание за дателен падеж се открива и във фразеологичните единици *ни Богу колач, ни царю харач* 'казва се за човек, който нищо не работи и е

безполезен за обществото' (Ankova-Nicheva 1993, 181) и *Божуето богу, кесаревото кесарю* (среща се в разговорната реч). Съществителните имена *Бог* и *цар* са в дателен падеж, което ни потвърждават и следните фразеологизми: в руски език *кесарю* – *кесарево*, а *Богу* – *божъе* 'на всекиго свое' (Larionova 2014, 202), в сръбски език *дати цару цареву*, а *Богу божје* със същото значение (Otashevic 2011, 69) и в старобългарски език *кесарево* (*цѣсареву*) *кесарю* (*цѣсарю*) и *божие* *Богоу* (Shulezhkova et al. 2011, 224).

Компонент с окончание за дателен падеж се наблюдава и във фразеологизъм *предавам/предам Богу дух* 'умирам, издъхвам' (Ankova-Nicheva 1993, 287). Потвърждение, че думата е в дателен падеж, се получава, като този фразеологизъм се сравни с руския и сръбския аналог: рус. *отдать Богу душу* (Trofimkina 2005, 20), сръб. *дати (предати) Богу душу* (Otashevic 2011, 69).

Дателният падеж се открива и във фразеологичната единица *слава <тебе>*, *Господи / слава Богу* 'възклицание за изразяване на задоволство от нещо' (Ankova-Nicheva 1993, 238). В първия вариант личното местоимение *ти* е в дателна форма, която се различава от дателната форма в съвременния български книжовен език, представена от предлога *на* и личното местоимение в дателен падеж (срв.: *на тебе*). В този фразеологизъм дателният падеж се запазва в своята изначална форма, като имаме предвид, че дателната форма на местоимението *ти* в старобългарския език е била *тѣбѣ* (Mirchev 2000, 74; Nikolic 1981, 140). Във втория вариант отново се съдържа формата *Богу*. Същият вариант (срв. рус.: *слава Богу*) съществува и в руския език (Larionova 2014, 388). В старобългарски език след фразеологизма *давати/дати слава* (Shulezhkova et al. 2011, 157) стои *кому*, което потвърждава дателната форма в двата фразеологизма.

Дателно окончание се забелязва и в диалектната фразеологична единица *сякому хатър, мене си кахър* 'за човек, който угажда на другите, а занемарява собствените си работи' (Ankova-Nicheva 1993, 249). Остатък от дателен падеж се наблюдава във формите *сякому* (срв. с книж. *на всекиго*) на обобщителното местоимение *всеки* и *мене* (срв. с книж. *на мене*) на личното местоимение *аз*. Формата *сякому* произлиза директно от стб. *всѣакому* (Nikolic 1981, 143), докато *мене* води своето начало от стб. *мѣнѣ* (Mirchev 2000, 74; Nikolic 1981, 140), като заради улеснение на изговора между сонорните съгласни се вмъква и гласната *е*.

4.3. Остатъци от винителен падеж

В българската фразеологична система се наблюдават и остатъци от винителни окончания.

Остатъци от винителен падеж се наблюдават в един фразеологизъм, който в българския език се открива в два варианта. Първият вариант е: *ако падне теслата и удари Коля по главата, нали ще го убие?*, а вторият е: *ако падне теслата от тавана, ще убие Ивана: оле, какво зло стана!* 'употре-

бява се, когато някой напразно се страхува от бъдещи беди' (Ankova-Nicheva 1993, 38). В двата варианта на този фразеологизъм забелязваме личните имена *Кольо* и *Иван* във винителен падеж. Винителните окончания *-а* и *-я* при имената за одушевените предмети от мъжки род представляват едно от архаичните граматични явления в българския език. Окончанието *-я* се среща и във фразеологичната единица *гоня Михаля в облаците* 'полагам напразни, безрезултатни усилия, нищо не мога да постигна' (Ankova-Nicheva 1993, 61). Родително-винителната форма при имената вече не съществува в граматичната система на книжовния български език. Остатъци от нея могат да се намерят в диалектите и литературните творби от XIX и началото на XX век. В старобългарския език тази форма се използва при съществителни от мъжки род за лица и одушевени обекти⁵⁾.

Винителен падеж при съществителните имена откриваме и в два варианта на фразеологизма *по брата си (по нашего) Никола мразя и Светого Никола* и *според нашия Ивана намразих и Светого Ивана*. Значението им е едно и също: 'употребява се, за да се подчертае, че поради някого, който ми е причинил зло, неприятности, започвам да мразя и невинните му близки или обкръжението му' (Ankova-Nicheva 1993, 209). Винителните форми, които откриваме, са: *Светого* (от прил. *Свет*) и *Ивана* (от същ. *Иван*). При прилагателните имена за одушевени предмети се използва окончанието *-ого* за родително-винителната форма. Първоначалното окончание в стб. е било *-аѣго*, но в паметниците се срещат и окончанията *-ааго* и *-аго*, докато за един пример с окончанието *-ого* С. Николич смята, че това „може би е влияние на местоименното склонение, ако не става въпрос за грешка на преписвач“ (Nikolic 1981, 157 – 158). Във втория вариант съществителното име *Иван* има родително-винителното окончание *-а*. Интересно е, че съществителното име *Никола* не е получило окончание за винителен падеж.

Винителни форми се наблюдават и при фразеологизмите, в които се съдържа словосъчетанието *бял бог*: *виждам/видя бела (бяла) бога* 'постигам, доживявам честит щастлив живот, добро положение, успехи; преуспявам' (Ankova-Nicheva 1993, 50) и в другия вариант *ще видя бела бога* 'ще имам големи неприятности, ще патя' (Ankova-Nicheva 1993, 50). Винителен падеж се открива още и във фразеологизма *отивам/отида за бяла бога* 'похабявам се, пропадам' (Ankova-Nicheva 1993, 194), както и във варианта *за бяла бога, отивам* 'без полза, напразно напусто (отивам)'. Фразеологизмите съдържат прилагателното *бял (бел)* и съществителното *Бог* във винителен падеж. Наличието на винителен падеж се потвърждава и от сръбските фразеологични аналози: *видети свога бога* с аналогично значение на бълг. *ще видя бела бога* (Otashevic 2011, 68) и *за Бога <милога>* 'за усиляване на удивление, превключване, укор' (Otashevic 2011, 69).

4.4. Остатъци от творителен падеж

В българските фразеологизми се наблюдават и остатъци от окончания на творителен падеж.

Остатъци от окончания за творителен падеж в нашия материал се откриват в две фразеологични единици, като и в двете се съдържат две аналогични лексеми: *денем бяга от бивола, нощем за рогата го лови* ‘таен, прикрит, лицемерен човек’ (Ankova-Nicheva 1993, 69) и *денем и нощем* ‘непрекъснато, постоянно’ (Ankova-Nicheva 1993, 69). Творителните окончания се откриват във формите *денем* и *нощем*. Формата за творителен падеж на съществителното *ден* в старобългарски език е била *дѣньмь* (Ivanova-Mircheva et al. 1999, 455; Nikolic 1981, 122). Формата *денем* е получена чрез вокализацията на втория ер и вокализацията на ера между шумова и сонорна съгласна, запазил се заради стремежа към избягване на неудобни за изговор групи съгласни (Naralampriev 2001, 50 – 51). Творителната форма на съществителното *нощ* в старобългарския език е *нощѣнѣ* или *нощѣнѣ*⁶ (Ivanova-Mircheva et al. 1999, 1017). По всяка вероятност съществителното *нощ* променя окончанието си по аналогия на съществителното *ден*. При това обаче, в някои старобългарски паметници фразеологизмът се среща и в следния вид: *нощѣнѣ* и *дѣньнѣ* (Ivanova-Mircheva et al. 1999, 1017). Тук наблюдаваме изравняване на окончанието на съществителното име *дѣнь* с окончанието на съществителното име *нощѣ*. Носовките в дадените окончания в този вариант на разглежданата фразеологична единица се деназализират. Това намира потвърждение в някои български диалекти – *деня* и *нощя* (Ankova-Nicheva 1973, р. 69), а така също и в сръбския книжовен език – *данъ* и *ноћу* (Otashevic 2011, р. 190). В руския език, обаче такова изравняване на окончанията не се наблюдава, за което свидетелства руският фразеологизъм *ни днём ни ночью* (Larionova 2014, 254). В старобългарския език този фразеологизъм има и именителни форми *дѣнь* и *нощѣ* (Ivanova-Mircheva et al. 1999, 1016; Shulezhkova et al. 2011, 163). С именителните форми този фразеологизъм се запазва както в българския език – *ден* и *нощ* (Ankova-Nicheva 1993, 69), така в руския – *и день и ночь* (Larionova 2014, 131) и в сръбския език – *<и> дан и ноћ* (Otashevic 2011, 185).

Творителна форма откриваме и във фразеологизмите, съдържащи наречия с окончанието *-ом*. Например: *<там>*, *дето <и> царят ходи пешком* ‘в нужника, в тоалетната’ (Ankova-Nicheva 1993, 251). Остатък от творителен падеж намираме в думата *пешком* (Nitsolova 2008, р. 446). Като доказателство за наличието на творителен падеж можем да илюстрираме с руския пример: *под стол пешком ходит (ходил)* ‘много малък’ (Larionova 2014, 307).

Наречие с творителното окончание *-ом* се наблюдава и във фразеологичната единица *силом баба у рай вля<з>ла* ‘за човек, който уж не иска нещо хубаво, което му се предлага’ (Ankova-Nicheva 1993, 236). Остатък от творителното окончание се открива в наречието *силом*, което произхожда от съ-

ществителното *сила*. Вероятно съществителното *сила* е получило творителното окончание за м. и ср. р -ом по аналогия с наречия, които в основата си съдържат съществителни имена от м. и ср. род (Anastasov et al. 2002, 649). Фразеологизъм с тази форма има в сръбски език – *милом или силом* ‘по този или онзи начин, във всеки случай, без значение дали някой иска това нещо или не, без избиране на средствата’ (Otashevic 2011, 499).

Последният фразеологизъм, в който откриваме остатък от творителен падеж, също така съдържа наречие с окончанието -ом. Това е фразеологичната единица, която представлява и етимологична фигура, *чудом се чудя* ‘извънредно много се чудя’ (Ankova-Nicheva 1993, 272). Творителната форма се наблюдава в наречието *чудом*, получено чрез добавяне на творителното окончание -ом към съществителното име *чудо*. Аналогичен фразеологизъм битува и в сръбски език: *чудом се <живим> чудити* (Otashevic 2011, 1025).

4.5. Остатъци от местен падеж

В *Нов фразеологичен речник на българския език* откриваме само един фразеологизъм, съдържащ остатък от местен падеж. Този фразеологизъм е: *зимелете* ‘през цялата година, през всички сезони’ (Ankova-Nicheva 1993, 92). Във формата *зиме* откриваме остатък на стар местен падеж *зимѣ* (Georgiev et al. 1971, 641, Ivanova-Mircheva et al. 1999, 543). Стар местен падеж откриваме и във формата *лете* от стб. *лѣтъ* (Georgiev et al. 1986, 373).

Изводи

Горепосочените примери от българския фразеологичен корпус показват, че най-много остатъци оставя винителният падеж. От разгледаните 27 фразеологични единици остатъци от винителен падеж се наблюдават в 9 от тях, което представлява 33% от общия им брой. Остатъци от дателен и творителен падеж се откриват в по 6 фразеологични единици, което общо съставя около 22% от общия им брой. Остатъци от родителен падеж битуват в 5 фразеологични единици, т.е. около 18% от общия им брой. Най-малко падежни остатъци оставя местният падеж. Открит е само един фразеологизъм с окончание на този падеж.

Най-много падежни остатъци се срещат във фразеологизмите с религиозен характер. Екскерпирани са 15 фразеологични единици, което е 55% от всички разгледани фразеологични единици. След тях се нареждат диалектните фразеологизми (повечето от тях са с религиозен характер) с падежни остатъци в 14 фразеологични единици, т.е. към 52% от общия брой на всички разгледани фразеологични единици. Ако изключим диалектните фразеологизми с религиозен характер, броят на фразеологичните единици значително намалява, като в този случай остават само 4 диалектни фразеологични единици с падежни остатъци, което е около 15% от общия им брой. Изхождайки от това, може да се каже, че църковнославянският език е оказал доста силно влияние както върху книжовния български език, така и върху неговите диалекти.

Най-много еквиваленти на разгледаните български фразеологични единици с падежни остатъци се откриват в сръбски език, а именно – 6. След това се нареждат фразеологизмите, които имат еквиваленти в руски език – 4 фразеологични единици, докато в старобългарски има само 2 еквивалентни фразеологични единици.

Поради ограничения обем на статията не са разгледани всички фразеологични единици, съдържащи падежни остатъци. Това отваря възможности за по-нататъшно изследване на тази тема.

Благодарности

Бих искал да изкажа благодарност на доц. д-р Ивана Давитков и Олга Богунувич за ценните съвети, които получих при писане на статията.

БЕЛЕЖКИ

1. Имайки предвид терминологичните различия във връзка с наименованието на първия славянски книжовен език, в настоящото изследване е използван общоприетият в българското езикознание термин *старобългарски език* като синоним на термина *старославянски език*.
2. Това е само един от няколко варианта на този фразеологизъм. Други варианти вж. в Shulezhkova et al. 2011, 97.
3. За сложна (определена) и проста (неопределена) форма при прилагателните имена вж. Naralampiev 2001, 104; Mirchev 2000, 68; Nikolic 1981, 153.
4. Руският и сръбският еквивалент на българския фразеологизъм в тези форми могат да се чуят в разговорната реч.
5. Tsibranska-Kostova, M. 2020. Stara padezhna forma za litsa. *Az-buki*. 36, 3 – 9. IX. 2020 g. https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/stara-padezhna-forma-za-litsa/ (достъп: 7.8.2021).
6. За изменението на окончанията при ѝ-основи вж. Мирчев 2000: 61.

ЛИТЕРАТУРА

- Анастасов, В. et al., 2002. *Български етимологичен речник, т. 6 (пускам-словар²⁾)*. София: Проф. Марин Дринов.
- Бонова, С., 2009. *Фразеологични единици свързани с християнството: Българско-полски паралели*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Бояджиев, Т. et al., 1999. *Съвременен български език: Фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис*. София: Петър Берон.
- Буюклиев, И. et al., 1991. *Граматика на старобългарския език: фонетика, морфология, синтаксис*. София: Издателство на БАН.

- Витанова, М., 2012. *Човек и свят. Лингвокултурологични проучвания* [*The Man and the World. Linguistic-cultural study*]. София: Булкорени.
- Вътов, В., 2002. *Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход*. Велико Търново: Слово.
- Георгиев, В. et al., 1971. *Български етимологичен речник, т. 1 (А – З)*. София: Издателство на БАН.
- Георгиев, В. et al., 1986. *Български етимологичен речник, т. 3 (крес¹⁾ – минго¹⁾)*. София: Издателство на БАН.
- Георгиева, С. И., 2019. Характер фразеологических инноваций в русском и болгарском языках. В: Н. Ф. Алефиренко, Е. Г. Озерова, К. К. Стебунова et al. *Фразеология в языковой картине мира: когнитивнопрагматические регистры: сборник научных трудов по итогам 4-й Междунар. науч. конф. по когнитивной фразеологии (г. Белгород, 26 – 27 марта 2019 года)*. Белгород: Эпицентр, 403 – 405.
- Димитрова, П., 2016. *Фразеологизми с библейски произход в руски и български език : дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Славянски езици“ (Фразеология на съвременния руски език)*. Пловдив.
- Константинова, Д. 2011., *Иронията като начин на възприемане на света в българската и словашката фразеология*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Кузмова, М. 2011., Фразеологични единици с вариантен соматичен компонент в българския и чешкия език. В: Ст. Калдиева & Р. Захаријева. *Езиковедски изследвания в чест на проф. С. Спасова-Михайлова*. София: Проф. Марин Дринов, 171 – 180.
- Мирчев, К. 2000., *Старобългарски език*. София: Фабер.
- Недкова, Е. 2002., Фразеологизми с компоненти соматизми в български и сръбски език. *Научни трудове – Русенски университет „Ангел Кънчев“*. 39(2.2). Русе: Русенски университет „Ангел Кънчев“, 11 – 16.
- Недкова, Е. 2008., Фразеологизми с компоненти названия на цветове в български и сръбски език. *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография (в памет на проф. дфн Кети Анкова-Ничева)*. София: Проф. Марин Дринов, 119 – 125.
- Недкова, Е., 2011. *Фразеологизмите като знаци в езика на културата : върху материал от български, сръбски и руски език*. Русе: Лени-Ан.
- Николић, С., 1981. *Старословенски језик I: Правопис, гласови, облици*. Београд: Научна књига.

- Ницолова, Р., 2008. *Българска граматика: Морфология*. София: Св. Климент Охридски.
- Стоянова, Р., 2017а. Зооморфный код культуры в семантике болгарских и русских образных сравнений. В: С. Монахов, И. Васильева & М. Хохлова. *ASSEHR: Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. (122). Paris: Atlantis Press, 520 – 525.
- Стоянова, Р., 2017в. Болгарские и русские зооморфные образные сравнения, отражающие качества человека и черты его характера. *Магия ИИНО: новые измерения в лингвистике и лингводидактике: Сборник научных трудов: Том 1*. Москва: МГИМО Университет, 675 – 683.
- Стоянова, Р., 2018б. Болгарские и русские образные сравнения, отражающие поведение человека и умение вести себя в обществе. В: S. Koryčánková (ред.). *Актуальные проблемы обучения русскому языку XIII = Current issues of the Russian language teaching XIII*. Brno: Masarykova univerzita, 396 – 402.
- Тенчева, Б., 2017. *Фразеологизмите в рекламните текстове (върху материал от руски език в съпоставка с български и немски език): дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Славянски езици (Лексикология на съвременния руски език)“*. Пловдив.
- Хаджиева, Е., & Манова, Р. 2018. Фразеологизмите като културен маркер в българската езикова практика на чужденци. *Българска реч: Списание за езикова култура*. 24(2). София: Св. Климент Охридски, 92 – 108.
- Харалампиев, И. 2001. *Историческа граматика на българския език*. София: Фабер.
- Чешко, Е. В., 1970. *История болгарского склонения*. Москва: Наука.
- Шулежкова С. Г., 2019. Русские и болгарские фразеологические неологизмы как объект словарного описания. *Научный диалог*. (9). Екатеринбург: Центр научных и образовательных проектов, 173 – 189.

REFERENCES

- Anastasov, V. et al., 2002. *Balgarski etimologichen rechnik, vol. 6 (puskam-slovar²⁾)*. Sofia: Prof. Marin Drinov [In Bulgarian].
- Blagoeva, D., Jaskot, M. P. & Sosnowski, W., 2019. A lexicographical approach to the contrastive analysis of Bulgarian and Polish phraseology. *Cognitive Studies = Études cognitives*. (19). Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 1 – 17.

- Bonova, S. 2009., *Frazeologichni ediniti svarzani s hristiyanstvoto: Balgarsko-polski paraleli*. Veliko Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy [In Bulgarian].
- Boyadzhiev, T. et al., 1999. *Savremen en balgarski ezik: Fonetika, leksikologiya, slovoobrazuvane, morfologiya, sintaksis*. Sofia: Petar Beron [In Bulgarian].
- Buyukliev, I. et al., 1991. *Gramatika na starobalgarskiya ezik: fonetika, morfologiya, sintaksis*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [In Bulgarian].
- Cheshko, Ye. V., 1970. *Istoriya bolgarskogo skloneniya*. Moskva: Nauka [In Russian].
- Dimitrova, P., 2016. *Frazeologizmi s bibleyski proizhod v ruski i balgarski ezik : disertatsionen trud za prisazhdane na obrazovatel'nata i nauchna stepen "doktor" v oblast na visshe obrazovanie 2. Humanitarni nauki, profesionalno napravlenie 2.1. Filologiya, doktorska programa Slavyanski ezitsi (Frazeologiya na savremenniya ruski ezik)*. Plovdiv [In Bulgarian].
- Georgiev, V. et al., 1971. *Balgarski etimologichen rechnik, vol. 1 (A – Z)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [In Bulgarian].
- Georgiev, V. et al., 1971. *Balgarski etimologichen rechnik, vol. 3 (kres' – mingo')*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [In Bulgarian].
- Georgiyeva, S. I., 2019. Kharakter frazeologicheskikh innovatsiy v russkom i bolgarskom yazykakh. In: N. F. Alefirenko, YE. G. Ozerova, K. K. Stebunova et al. *Frazeologiya v yazykovoy kartine mira: kognitivnopragsmaticheskiye registry: sbornik nauchnykh trudov po itogam 4-y Mezhdunar. nauch. konf. po kognitivnoy frazeologii (g. Belgorod, 26 – 27 marta 2019 goda)*. Belgorod: Epitsentr, 403 – 405 [In Russian].
- Hadzhieva, E. & Manova, R., 2018. Frazeologizmite kato kulturen marker v balgarskata ezikova praktika na chuzhdentsi. *Balgarska rech: Spisanie za ezikova kultura*. **24** (2). Sofia: Sv. Kliment Ohridski, 92 – 108 [In Bulgarian].
- Haralampiev, I., 2001. *Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik*. Sofia: Faber [In Bulgarian].
- Kolpakova, A., 2020. Russian proverbs about love and their paremiological reflection in Bulgarian and Polish cultures. *Bulgarski ezik i literatura-Bulgarian language and literature*. **62**(6), 577 – 584 [In Bulgarian].
- Konstantinova, D., 2011. *Ironiyata kato nachin na vazpriemane na sveta v balgarskata i slovashkata frazeologiya*. Veliko Tarnovo: Sv. Sv. Kiril i Metodiy [In Bulgarian].
- Kotova, M., 2019. The specifics of Bulgarian proverbs in the Russian-Bulgarian-Czech-Slovak-English paremiological core. *Bulgarski ezik*

- i literatura-Bulgarian language and literature*. **61(4)**, 363 – 371 [In Bulgarian].
- Kuzmova, M., 2011. Frazеologichni ediniti s varianten somatichen komponent v balgarskiya i cheshkiya ezik. In: ST. Kaldieva & R. Zaharieva. *Ezikovedski izsledvaniya v chest na prof. S. Spasova-Mihaylova*. Sofia: Prof. Marin Drinov, 171 – 180 [In Bulgarian].
- Mirchev, K., 2000. *Starobalgarski ezik*. Sofia: Faber [In Bulgarian].
- Nedkova, E., 2002. *Frazеologizmi s komponenti somatizmi v balgarski i srabski ezik. Nauchni trudove – Rusenski universitet „Angel Kanchev”*. **39(2.2)**. Ruse: Rusenski universitet “Angel Kanchev”, 11 – 16 [In Bulgarian].
- Nedkova, E. 2008. Frazеologizmi s komponenti nazvaniya na tsvetove v balgarski i srabski ezik. *Izsledvaniya po frazeologiya, leksikologiya i leksikografiya (v pamet na prof. dfn Ketі Ankova-Nicheva)*. Sofia, Prof. Marin Drinov, 119 – 125 [In Bulgarian].
- Nedkova, E. 2011. *Frazеologizmite kato znatsi v ezika na kulturata : varhu material ot balgarski, srabski i ruski ezik*. Ruse: Leni-An [In Bulgarian].
- Nikolic, S., 1981. *Staroslovenski yezik I: Pravopis, glasovi, oblitsi*. Beograd: Nauchna Knyiga [In Serbian].
- Nitsolova, R., 2008. *Balgarska gramatika: Morfologiya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [In Bulgarian].
- Shulezhkova, S. G., 2019. Russian and Bulgarian Phraseological Neologisms as Objects of Dictionary Description. *Nauchnyy dialog*. (9). Yekaterinburg: Tsentr nauchnykh i obrazovatel'nykh proyektov, 173 – 189 [In Russian].
- Stoyanova, R., 2017a. Zoomorfnyy kod kul'tury v semantike bolgarskikh i russkikhobraznykh sravneniy. In: S. Monakhov, I. Vasilyeva & M. Khokhlova (Eds.). *ASSEHR: Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. **122**. Paris: Atlantis Press, 520 – 525. [In Russian].
- Stoyanova, R., 2017b. Bulgarian and Russian Zoomorphic Figurative Comparisons Reflecting Human Appearance. In: E. McAnally et al. (Eds.) *ASSEHR: Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. (142). Paris: Atlantis Press, 403 – 406.
- Stoyanova, R., 2017v. Bolgarskiye i russkiye zoomorfnyye obraznyye sravneniya, otrazhayushchiye kachestva cheloveka i cherty yego kharaktera. *Magiya INNO: novyye izmereniya v lingvistike i lingvodidaktike: Sbornik nauchnykh trudov, vol. 1*. Moskva: MGIMO Universitet, 675 – 683 [In Russian].
- Stoyanova, R., 2018a. Zoomorphic Culture Code as a Device of Human Appearance Conceptualization in the Bulgarian and Russian Linguocultures. As Exemplified in Figurative Comparisons. *ASSEHR*:

- Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. (205). Moscow, Paris et al.: Atlantis Press, 376 – 385.
- Stoyanova, R., 2018b. Bolgarskiye i ruskiye obraznyye sravneniya, otrazhayushchiye povedeniye cheloveka i umeniye vesti sebya v obshchestve. In: S. Koryčánková (Ed.). *Aktual'nyye problemy obucheniya russkomu yazyku XIII = Current issues of the Russian language teaching XIII*. Brno: Masarykova univerzita, 396 – 402 [In Russian].
- Stoyanova, R., 2019. Bulgarian and Russian Zoomorphic Similes as a Reflection of Way of Life and Living Conditions. *Bulgarski ezik i literatura-Bulgarian language and literature*. 61(1), 20 – 30 [In Bulgarian].
- Tenchova, B., 2017. *Frazeologizmite v reklamnite tekstove (varhu material ot ruski ezik v sapostavka s balgarski i nemski ezik) : disertatsionen trud za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor”, oblast na visshe obrazovanie 2. Humanitarni nauki, profesionalno napravlenie 2.1. Filologiya, doktorska programa “Slavyanski ezitsi (Leksikologiya na savremenniya ruski ezik)”*. Plovdiv [In Bulgarian].
- Vatov, V., 2002. *Bibliyata v ezika ni. Rechnik na frazeologizmite s bibleyski proizvod*. Veliko Tarnovo: Slovo [In Bulgarian].
- Vitanova, M., 2012. *Chovek i svyat. Lingvokulturologichni prouchvaniya [The Man and the World. Linguistic-cultural study]*. Sofia: Bul-koreni [In Bulgarian].

ИЗТОЧНИЦИ

- Анкова-Ничева, К., 1993. *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: Св. Климент Охридски.
- Гауптова, З. et al., 2006. *Словарь старославянского языка, т. 1 (А – Ъ)*. Санкт Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Дьяченко, Г., 1899. *Полный церковно-славянский словарь*. Москва: Вильде.
- Иванова-Мирчева, Д. et al., 1999. *Старобългарски речник, т. 1*. София: Валентин Траянов.
- Иванова-Мирчева, Д. et al., 2000. *Старобългарски речник, т. 2*. София: Валентин Траянов.
- Ларионова, Ю. А., 2014. *Фразеологический словарь современного русского языка*. Москва: Аделант.
- Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр., 1974. *Фразеологичен речник на българския език, т. 1 (А – Н)*. София: Издателство на БАН.
- Ничева, К., Спасова-Михайлова, С., Чолакова, Кр., 1975. *Фразеологичен речник на българския език, т. 2 (О – Я)*. София: Издателство на БАН.

- Оташевић, Ђ., 2011. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Пејановић, А., 2012. Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу. В: Р. Драгићевић (ред.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 689 – 700.
- Трофимкина, О. И., 2005. *Сербохорватско-руски фразеологически словарь*. Москва: Восток-Запад.
- Шулежкова, С. Г. et al., 2011. *Фразеологически словарь старославянског језика*. Москва: Флинта/Наука.

SOURCES

- Ankova-Nicheva, K., 1993. *Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [In Bulgarian].
- D'yachenko, G., 1899. *Polnyy tserkovno-slavyanskiy slovar'*. Moskva: Vil'de [In Russian].
- Gauptova, Z. et al., 2006. *Slovar' staroslav'yanskogo yazyka, t. 1 (A – Ъ)*. Sankt Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta [In Russian].
- Ivanova-Mircheva, D. et al., 1999. *Starobalgarski rechnik, vol. 1*. Sofia: Valentin Trayanov [In Bulgarian].
- Ivanova-Mircheva, D. et al., 2000. *Starobalgarski rechnik, vol. 2*. Sofia: Valentin Trayanov [In Bulgarian].
- Larionova, Yu. A. 2014. *Frazeologicheskiy slovar' sovremennogo russkogo yazyka*. Moskva: Adelant [In Russian].
- Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., Cholakova, Kr., 1974. *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik, t. 1 (A – N)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [In Bulgarian].
- Nicheva, K., Spasova-Mihaylova, S., Cholakova, Kr., 1975. *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik, t. 2 (O – Ya)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN [In Bulgarian].
- Otashevic, Dj., 2007. *Frazeoloshki rechnik srpskog yezika*. Novi Sad: Prometej [In Serbian].
- Pejanovic, A., 2012. Фразеолошке јединице као мотиватор у творбеном процесу. In: R. DRAGICEVIC (Ed.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 689 – 700 [In Serbian].
- Shulezhkova, S. G. et al. 2011. *Frazeologicheskiy slovar staroslav'yanskogo yazyka*. Moskva: Flinta/Nauka [In Russian].
- Trofimkina, O. I., 2005. *Serbokhorvatsko-russkiy frazeologicheskiy slovar'*. Moskva: Vostok-Zapad [In Serbo-Croatian].

CASE REMNANTS IN THE BULGARIAN PHRASEMES

Abstract. This article analyzes the case remnants in Bulgarian phrasemes. As a source we used *Nov frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik* (1993) by Keti Ankova-Nicheva. Where possible, a comparison has been made with phrasemes in Russian, Serbian, Old Bulgarian and Church Slavonic, which are taken from phraseological dictionaries of the respective languages. The origin of some case forms has been studied. The methods of definitional, component and comparative analysis with Slavic synthetic languages are used. The analysis of the material shows that under the influence of the Church Slavonic language, most of the phraseologies that have retained case forms belong to the sphere of religion.

Keywords: Phraseology; Cases; Case Remnants; Bulgarian, Russian; Serbian; Old Bulgarian; Old Slavonic; Church Slavonic

✉ **Nemanja Jovanović**

Web of Science ResearcherID: AAW-9875-2021

RSCI: 7567-0108

University of Belgrade

Belgrade, Serbia

E-mail: n.jovanovic98@yandex.com